

Говорушко Т.А., д.е.н., професор
Національний університет харчових технологій (НУХТ), м. Київ
Обушна Н.І., к.е.н., доцент
Національний університет харчових технологій (НУХТ), м. Київ

СУТНІСТЬ ПРЯМИХ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ

Анотація. *Сутність прямих іноземних інвестицій та їх класифікація.* У статті уточнено сутність економічної категорії «прямі іноземні інвестиції» та удосконалено існуючу класифікацію прямих іноземних інвестицій за рахунок включення нових класифікаційних позицій.

Аннотация. *Сущность прямых иностранных инвестиций и их классификация.* В статье уточнена сущность экономической категории «прямые иностранные инвестиции» и усовершенствована существующая классификация прямых иностранных инвестиций за счет включения новых классификационных позиций.

Abstract. *The essence of FDI and their classification.* In this paper the essence of economic categories "foreign direct investment" and improved the existing classification of FDI by incorporating new classification positions.

Ключові слова: інвестиції, іноземні інвестиції, прямі іноземні інвестиції, портфельні інвестиції, класифікація прямих іноземних інвестицій.

Постановка проблеми. Прямі іноземні інвестиції (ПІ) — ключовий ресурс для прискореного розвитку економіки будь-якої країни. У сучасних умовах вони виступають одним із важливих інструментів забезпечення умов виходу з економічної кризи, ефективних структурних зрушень у народному господарстві, зростання науково-технічного прогресу тощо. Відповідно до зростання ролі ПІ у світових інтеграційних процесах логічним виглядає подальший діалектичний розвиток категоріального апарату дослідження іноземних інвестицій, який відображає таку еволюцію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід відзначити, що в Україні проблемам дослідження особливостей регулювання прямого іноземного інвестування присвячені роботи таких відомих вчених-економістів: В. Беседіна, Л. Борщ, В. Будкіна, В. Гейця, Н. Голіян, Б. Губського, Я. Жаліла, Г. Козаченка, В. Коломойцева, А. Кредісова, Л. Лазебника, А. Поручника, А. Філіпенка, О. Чмир, В. Шевчука та інших. Однак, подальших вивчень потребують питання визначення та уточнення понятійно-категоріального апарату дослідження іноземних інвестицій.

Формулювання мети дослідження. У відповідності до цього метою даної статті є дослідження сутності та основних форм і видів прямих іноземних інвестицій з позиції оптимізації їх залучення й використання в умовах модернізації національної економіки.

Виклад основного матеріалу. Генетичне походження терміну «інвестиції» більшість науковців, спираючись на англійський варіант терміну «investment», пов'язують із латинським словом «invest», що означає «вкладати». На нашу думку, таке тлумачення не висвітлює весь спектр економічних

відносин, пов'язаних з інвестиційними процесами (форми, об'єкти та суб'єкти вкладення капіталу, мета інвестування та ін.).

На основі проведеного семантичного аналізу сутності економічної категорії “інвестиції”, ми можемо запропонувати авторську дефініцію досліджуваної категорії як інструменту реалізації підприємницької діяльності, спрямованої на одержання прибутку та досягнення адаптивності в умовах ресурсних обмежень. Вважаємо, що інвестиції — це первинна економічна категорія, що охоплює широкий спектр організаційних та соціально-економічних відносин у процесі авансування коштів, майнових та інтелектуальних цінностей у розвиток продуктивних сил суспільства з метою отримання при цьому вигоди — прибутку (доходу), а також досягнення соціального та інших видів ефектів.

Згідно з Законом України “Про режим іноземного інвестування” [1], під іноземними інвестиціями в Україні розуміють — всі види цінностей, що вкладаються безпосередньо іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності згідно з чинним законодавством України.

На нашу думку, у цьому визначенні подано лише узагальнене поняття “іноземні інвестиції”, оскільки воно не конкретизоване за окремими видами. Також це визначення є не зовсім вдалим, насамперед, через категорію “цінності”, яка може представляти також об'єкти, що не пов'язані з інвестуванням. Вважаємо, що категорію “цінності” можна замінити конкретнішими об'єктами, і розглядати поняття “іноземні інвестиції” як синтетичну категорію, що поєднує такі елементи: кошти, майно чи цінності, збереження, отримання прибутку, доходу, ефекту та ін.

Звертаємо також увагу на те, що апеляція до таких понять як прибуток або соціальний ефект має досить звужений характер і не висвітлює весь спектр економічних відносин, пов'язаних з використанням іноземних інвестицій. На нашу думку, визначення іноземних інвестицій можна сформулювати так: іноземні інвестиції — це сукупність грошових, майнових, інтелектуальних та інших цінностей, які вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності (згідно чинного законодавства) на території України з метою отримання при цьому вигоди – прибутку (доходу) та/або ж досягнення економічного, соціального, інноваційного й екологічного ефектів.

Основу вкладення іноземного приватного капіталу складають прямі та портфельні іноземні інвестиції, які на відміну від позик і кредитів, не збільшуючи зовнішнього боргу держави, сприяють одержанню засобів для розвитку виробництва, зацікавлюючи в цьому безпосередньо іноземного інвестора.

Теорія ПІІ — порівняно молода, оскільки отримала свій розвиток як окрема сфера наукових досліджень лише в 60-х роках ХХ ст., після того, як С.Хаймер розділив портфельні інвестиції та прямі іноземні інвестиції.

За визначенням експертів МВФ та ОЕСР [2], “інвестиції вважаються прямими, якщо здійснюються за межами національних кордонів з метою розширення виробництва товарів і послуг, закупівлі товарів для імпорту в

країну базування або експорту в треті країни. Їх характерними ознаками є те, що інвесторові належить управлінський контроль над підприємствами, і вони виступають у формі акціонерного капіталу і коротко- та довгострокових міжфірмових позик”. Згідно даного визначення основною метою здійснення ПІІ є виробництво товарів та їх переміщення між країнами. Для здійснення такого виробництва іноземному інвестору потрібний контроль над підприємством.

На основі наукових літературних джерел нами здійснено узагальнення підходів до визначення поняття “прямі іноземні інвестиції” (табл.1).

Таблиця 1

Полісемія визначень поняття “прямі іноземні інвестиції” *

Автор	Визначення поняття “прямі іноземні інвестиції”
С. Хаймер [3]	ПІІ – це термін, що описує операцію отримання за кордоном фізичних активів, за якої поточний контроль залишається у багатонаціональної компанії у неї на батьківщині. Іншими словами контроль – це ключовий елемент ПІІ
МВФ та ОЕСР [2]	Інвестиції, що здійснюються за межами нац. кордонів з метою розширення виробництва товарів і послуг, закупівлі товарів для імпорту в країну базування або експорту в треті країни. Їх ... ознаками є те, що інвестору належить управлінський контроль над підприємствами
СОТ [4]	Такий вид інвестицій, за якого інвестор-резидент однієї країни (країни-господаря), розміщує свої активи в межах іншої країни (країна-реципієнти) за умови отримання (збереження) контролю за цими активами
Дж.Даннінг [5]	Інвестиції здійснюються поза межами країни базування, але всередині компанії-інвестора. Контроль за ресурсами, що переводяться, залишається в інвестора. Вони складаються з набору активів та проміжних продуктів, таких, як капітал, технологія, вміння та знання у галузі управління, доступ до ринків та підприємливість
Організація промислового розвитку ООН [2]	Чистий притік інвестицій з метою придбання довготермінового впливу на управління підприємством (10% від акцій або паїв з правом голосу або кількох голосів), яке знаходиться у країні, відмінний від держави-інвестора. Вони становлять суму інвестицій в акції, реінвестицію прибутків, інші довготермінові та деякі короткотермінові капітальні потоки
А. Пересада [6]	Інвестиції зазвичай здійснюються без фін.посередників у виробничі фонди з метою одержання доходу і участі в управлінні виробництвом. Іноді інвестор послідовно збільшує прямі інвестиції з метою заволодіння контрольним пакетом акцій (паїв)
О. Рогач [7]	Реальні капіталовкладення в підприємства, землю, обладнання, технологію або послуги, що створюють матеріальну базу для розширення бізнесу за нац. кордони
С. Тесля [8]	Це матер.і нематер.капітали, які вкладають держава, компанія чи підприємець в інші під-ва за кордоном для отримання підприємницького прибутку, за умови довготермінового екон. інтересу та наявності права брати участь в управлінських рішеннях

Підсумовуючи теоретико-методологічні підходи до визначення поняття “прямі іноземні інвестиції”, ми пропонуємо їхню сутність трактувати таким чином: “Прямі іноземні інвестиції — це вкладення капіталу в підприємство за кордоном, що забезпечує набуття довгострокового економічного інтересу через отримання інвестором контролю над об’єктом вкладення капіталу й передбачає одержання підприємницького прибутку (доходу) та/або ж досягнення соціального, інноваційного, екологічного та інших видів ефектів”.

Тобто із запропонованого визначення випливає, що ключовою ознакою ПІІ є набуття довгострокового економічного інтересу, коли інвестор отримує чи зберігає контроль над об’єктом вкладення капіталу через володіння значною частиною капіталу підприємства. Але тут необхідно зазначити, що в світовій

практиці мінімальна частка участі інвестора у статутному капіталі інвестованого підприємства значно відрізняється. Законодавство України визначає мінімальну частку участі у статутному капіталі інвестованого підприємства на рівні 10 % акцій підприємства [1].

Для більш чіткого уявлення про ПІІ в табл. 2 порівнюємо їх із портфельними іноземними інвестиціями, що здійснюються лише з метою отримання поточного прибутку і представлені, в основному, пакетами акцій, на які припадає менше 10-25% власного капіталу фірми.

Таблиця 2

Порівняльний аналіз прямих та портфельних іноземних інвестицій*

Ознака	Прямі іноземні інвестиції	Портфельні іноземні інвестиції
Намір інвестора	Здійснення за кордоном підприємницької діяльності для отримання прибутку (доходу)	Переливання фін. активів у міжнар. масштабі; використання різниці процентних ставок чи відмінностей в оподаткуванні
Наявність контролю над об'єктом інвестування	Передбачають отримання контролю над підприємством	Контроль відсутній
Об'єкт інвестування	Як правило – активи підприємства	Придбання лише цінних паперів
Тривалість здійснення	Мають довгостроковий характер	Часто є короткостроковими й спекулятивними
Рівень поінформованості інвестора	Високий рівень поінформованості	Низький рівень поінформованості
Ліквідність	Є менш ліквідними, виходячи з їх матеріально-речової структури	Є більш ліквідними в зв'язку з високою ліквідністю цінних паперів
Фактори виробництва, що перетинають кордон	Трансфер не тільки грошових, а й матеріальних активів, методів управління та ведення бізнесу, технологій тощо	Фінансові вкладення у боргові зобов'язання або акції
Мета інвестування	Отримання підприємницького прибутку (доходу) і контролю над фірмою	Отримання прибутку на капітал (дивідендів), який би перевищував банківський відсоток
Рентабельність	Вища рентабельність, ніж у портфельних інвестицій, призводять до більш помітного відтоку прибутків до країни базування	Невисока рентабельність
Ступінь впливу на економіку країни-реципієнта	Безпосередній і довготривалий вплив на економіку країни-отримувача, оскільки передбачають участь у діяльності господарських об'єктів, повне або часткове їх придбання	Вплив є значно меншим, іноді справляють навіть негативний дестабілізуючий вплив на економіку країни-отримувача внаслідок свого короткострокового і часто спекулятивного хар-ру
Сприяння зміні місця країни у міжнар. поділі праці	Сприяють зміні місця країни у міжнар. поділі праці; впливають на конкурентоспроможність нац. економіки а на зміну форм власності	Вплив незначний
Черговість надходження	У країнах з перехідною економікою (нові ринки) виступають як підготовча база для портфельних інвестицій	Скеровуються в ті країни (і відповідно підприємства), які вже прийняли значні обсяги ПІІ

*Джерело: адаптовано та уніфіковано авторами на основі [2, с.28-31]

Ми дотримуємось думки, що такі ознаки відмінності між портфельними і прямими інвестиціями, як об'єкти інвестування, тривалість, фактори виробництва, що перетинають кордон, та інше на сучасному етапі розвитку міжнародної економіки все-таки не є визначальними. Наприклад, портфельні

інвестиції також можуть мати довгостроковий характер, якщо основною метою є міжнародна диверсифікація портфеля цінних паперів; придбання частки підприємств у формі акцій може здійснюватись як у рамках прямих, так і портфельних інвестицій; залежно від ліквідності інвестора обидві форми іноземних інвестицій можуть фінансуватись за допомогою кредиту за кордоном.

У теорії ПІІ, на жаль, до цього часу не існує чітко розробленої схеми їх класифікації, оскільки існують розбіжності у поділі іноземних інвестицій на окремі види за певними ознаками та ступені їх деталізації.

Згідно чинного законодавства України [1, ст.391] іноземні інвестиції можуть здійснюватись у вигляді:

- іноземної валюти, що визнається НБУ конвертованою;
- будь-якого рухомого і нерухомого майна та пов'язаних з ним майнових прав;
- інших цінностей (майна), які відповідно до закону визнаються іноземними інвестиціями.

З позиції автора статті у цій класифікації визначення “інші цінності”, які є важливим компонентом інвестиційного управління, потребує суттєвого уточнення. Зокрема, доцільно було б окремо виділити нематеріальні економічні блага — управлінські навички, інвестиції у підготовку персоналу (тобто інвестиції в “людський капітал”), новий імідж тощо, оскільки їх роль у сучасних умовах економічного розвитку вже є вагомою і невпинно зростає.

Іноземні інвестори мають право здійснювати всі види інвестицій, зазначені у ст. 391 Господарського Кодексу України [9, ст. 392], в таких формах:

- участь у господарських організаціях, що створюються разом з вітчизняними юридичними особами чи громадянами, або придбання частки в діючих господарських організаціях;
- створення іноземних підприємств на території України, філій або інших структурних підрозділів іноземних юридичних осіб, або придбання у власність діючих підприємств;
- придбання безпосередньо нерухомого або рухомого майна, що не заборонено законами України, або придбання акцій чи інших цінних паперів;
- придбання самотійно або за участі громадян чи вітчизняних юридичних осіб прав користування землею та використання природних ресурсів на території України;
- господарська діяльність на основі угод про розподіл продукції;
- придбання інших майнових прав;
- в інших формах, не заборонених законом.

У сучасній економічній літературі всі ПІІ поділяють на дві групи:

- трансконтинентальні капітальні вкладення, які обумовлені можливими кращими умовами ринку, тобто такими, коли існує можливість поставляти товари з нового виробничого комплексу безпосередньо на ринок даної країни (контитнету);

- транснаціональні вкладення — прями вкладення, часто в сусідню країну.

Ціль — мінімізація витрат у порівнянні з материнською компанією.

Окрім того, в економічній літературі виокремлюють такі форми ПІІ :

– “браунфілд” інвестиції (англ. brownfield investment) — купівля підприємства (або його частки) через набуття і придбання прав власності на існуюче підприємство в обсязі, який надає можливість брати безпосередню участь в управлінні цим підприємством (інвестиції цього типу домінували в початковий період економічної трансформації в країнах ЦСЄ);

– “грінфілд” інвестиції (англ. greenfield investment) — розміщення капіталу за кордонами материнської країни інвестора з метою здійснення господарської діяльності з самого початку, тобто процес інвестування у проект, який розпочинається “з нуля” і, на відміну від купівлі існуючого підприємства, передбачає створення нового об’єкта.

За типом інтеграції міжнародного співробітництва всі потоки ПІ розділяють на два типи [8, с.36-137]:

1) “горизонтальні” ПІ – це прямі інвестиції в підприємства за кордоном в межах однієї галузі для виробництва продукції, що раніше вироблялася інвестором в його країні. Спонукальним мотивом для них є митні тарифи, зменшення транспортних витрат та ефект масштабу виробництва;

2) “вертикальні” ПІ – це інвестиції в галузі, що належать до різних стадій виробництва окремого продукту. Дають ТНК змогу замінити окремі частини внутрішньофірмових систем виробництва та збуту на неефективних ринках.

За результатами наших досліджень найчастіше в економічній літературі також визначаються такі ознаки класифікації ПІ:

– форма власності (приватні, державні, інвестиції міжнародних організацій, недержавних організацій, змішані);

– види (іноземна конвертована валюта; валюта України при реінвестуванні; будь-яке рухоме і нерухоме майно; грошові вимоги та права на виконання зобов’язань; права на інтелектуальну власність; інші нематеріальні складові; акції, облігації та інші цінні папери, а також корпоративні права, виражені у конвертованій валюті; права на здійснення господарської діяльності, а також права на користування надрами та використання природних ресурсів відповідно до законодавства; інші цінності відповідно до законодавства України);

– мотив інвестування (ресурсо-орієнтовані ПІ; ринково-орієнтовані ПІ; ПІ, зорієнтовані на зростання ефективності; стратегічні ПІ);

– величина інвестицій (малі, середні, великі);

– мета інвестування (інвестиції для досягнення фінансової мети; підприємницької мети; для реалізації іншої мети);

– наміри інвестора (добросовісні, небросовісні, псевдоінвестиції);

– спосіб оформлення (явні і; приховані; “чорні”);

– геополітична спрямованість (інвестиції в країни, що розвиваються; інвестиції в розвинені країни; транзитивні країни);

– режим оподаткування (з загальним режимом оподаткування; з пільговим режимом оподаткування);

– ступінь первинності (первинні; реінвестиції; дезінвестиції);

– рівень ризику (низькоризикові; середньоризикові; високоризикові; спекулятивні);

– за юрисдикцією суб'єктів (інвестиції резидентів та інвестиції нерезидентів);

– за характером (ефективністю) впливу на економіку приймаючої країни (екстенсивні іноземні інвестиції; інтенсивні іноземні інвестиції; венчурні іноземні інвестиції; псевдоінвестиції).

Аналіз різновидів ПІ дозволяє зробити висновки про необхідність критичного осмислення та створення комплексної класифікації для їхнього детального вивчення, насамперед з позиції ефективності впливу на економічну систему, що має слугувати основою для удосконалення управління політикою залучення іноземних інвестицій в країні. Саме тому існуючу класифікацію ПІ ми пропонуємо доповнити такими позиціями, як:

1) Основна правова форма іноземного інвестування:

– корпоративні ПІ, які мають місце у разі: а) створення іноземним інвестором самостійно чи за участю українських суб'єктів господарювання господарських організацій; б) набуття іноземним інвестором корпоративних прав діючої господарської організації чи цілісного майнового комплексу унітарного підприємства; в) створення іноземним інвестором філії чи представництва, реєстрація яких здійснюється відповідно до Інструкції про порядок реєстрації представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні, затвердженої наказом Міністерства зовнішніх економічних зв'язків і торгівлі України від 18.01.1996 р. № 30;

– договірні ПІ — мають місце у разі, коли відносини щодо вкладення інвестицій опосередковуються за допомогою інвестиційного договору (концесійного, про трансфер технологій тощо) за участю іноземного інвестора;

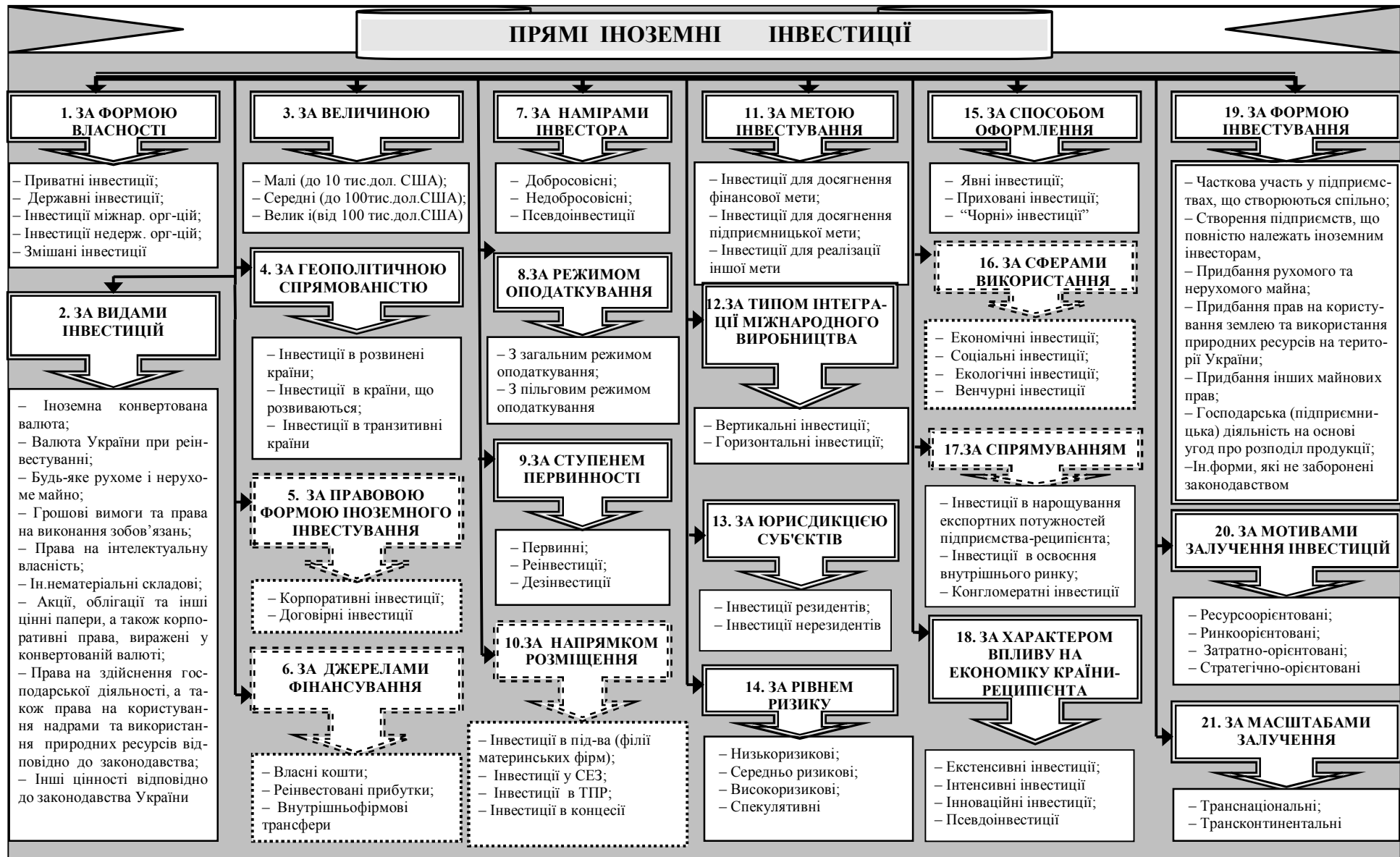
2) Напрямок розміщення: інвестиції в підприємства на території приймаючої сторони; інвестиції в СЕЗ; інвестиції в ТІП; інвестиції в концесії;

3) Джерела фінансування: інвестиції за рахунок мобілізації власних коштів, реінвестовані прибутки, внутрішньофірмові трансфери;

4) Сфери використання: економічні — інвестиції у підприємницьку діяльність з метою отримання прибутку; венчурні інвестиції — це ризикові інвестиції у венчурні фонди чи товариства венчурного капіталу з метою отримання винагороди у вигляді прибутку, роялті, привілейованих акцій, росту вартості акціонерного капіталу та в іншому виді; соціальні — інвестиції, які передбачають вкладення коштів на утримання соціальної сфери; екологічні — інвестиції, спрямовані у створення і підтримку відповідних санітарно-гігієнічних та екологічних умов життя суспільства, уникнення погіршення екологічної ситуації внаслідок реалізації інвестиційних проектів тощо;

5) Спрямування: ПІ у нарощування експортних потужностей підприємства- реципієнта (здійснюються переважно у вторинний сектор (у промисловість)); ПІ для освоєння внутрішнього ринку (здійснюються у невиробничі сектори, тобто в третинний сектор (наприклад, в торгівлю)); конгломератні ПІ — пов'язані з диверсифікацією виробництва.

На основі викладеного вище автором запропонована систематизована класифікація ПІ з урахуванням нових класифікаційних позицій (рис. 1).

..... запропоновано автором

Рис. 1. Класифікація прямих іноземних інвестицій (обґрунтовано, систематизовано та доповнено авторами)

Висновки. Розглянуті та запропоновані класифікаційні ознаки не вичерпують всього різноманіття видів ПІІ. Вони більш повно враховують сутнісні ознаки поняття ПІІ, багатосторонність їх видів та форм, що розкриває мотиви, цілі та спонукання іноземних інвесторів і є вкрай необхідним для обґрунтування необхідності залучення ПІІ в економіку країни та розробки ефективної політики щодо їх регулювання.

Література

1. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19.03.1996 р. №93/96 : за станом на 15.01.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>
2. Реверчук С. К. Інвестологія: наука про інвестування: [Навч. посібник] / С. К. Реверчук, Н. Й. Реверчук, І. Г. Скоморович [та ін.]. – Атіка, 2001. – 264 с.
3. Hymer, Stephen H. The International Operations of National Firms: A Study of Direct Foreign Investment / Hymer, Stephen H. – (MIT Press)., 1976. – 253ш.
4. Приходько С. В. Российские прямые инвестиции за рубежом: основные тенденции и последствия для национальной экономики / С. В. Приходько, А. А. Пахомов, Н. П. Валовик // Институт экономики переходного периода. – 2008. – 126 с.
5. Dunning, J.H. Multinational Enterprises and Global Economy / Dunning, J.H. – Reading: Addison – Wesley Publishing Company. – Chapter 3.
6. Пересада А. А. Управління інвестиційним процесом: [монографія] / А. А. Пересада. – К. : Лібра, 2002. – 472 с.
7. Рогач О. І. Міжнародні інвестиції: Теорія та практика бізнесу транснаціональних корпорацій: [Підручник] / О. І. Рогач. – К.: Либідь, 2005. – 720 с.
8. Тесля С. М. Прямі іноземні інвестиції як економічна категорія, їх суть та класифікація / С. М. Тесля // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.3. – С. 131-139.
9. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV: за станом на 15.01.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>